

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

РИНКОВІ ПЕРЕТВОРЕННЯ В УКРАЇНІ: НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Монографія

За редакцією

доктора економічних наук *І. І. Кукурудзи*

Черкаси – 2011

УДК 338(477)
ББК 65.9 (4укр) – 31

Колектив авторів:

д.е.н. Кукурудза І. І. (розділ 1), к.е.н. Опалько В. В. (розділ 2),
к.е.н. Прощаликіна А. М. (розділ 3), Ковтуненко В. О. (розділ 4),
Ромашенко К. М. (розділ 5), к.е.н. Шірінян Л. В. (розділ 6),
к.е.н. Макаринська О. В. (розділ 7), Ромашенко Т. І. (розділ 8).

Рецензенти:

Куклін О. В. – доктор економічних наук;
Пустовійт Р. Ф. – доктор економічних наук;
Сазонець І. Л. – доктор економічних наук

Ринкові перетворення в Україні: наслідки і перспективи:
монографія / [Ковтуненко В. О., Кукурудза І. І., Макаринська О. В.];
за ред. І.І. Кукурудзи. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана
Хмельницького, 2011. – 224 с.
ISBN 978-966-353-224-0

Досліджено соціально-економічні наслідки ринкових
перетворень в Україні, зокрема в частині активізації інноваційної
діяльності, формування середнього класу, становлення і розвитку
ринку освітніх послуг вищої школи, посилення інтеграційних процесів
та включення України у процеси міжнародної трудової міграції,
коригування соціально-економічної політики. Розглянуто широке коло
питань і проблем, які зробили і продовжують робити як позитивний,
так і негативний вплив на соціально-економічний розвиток країни.

Рекомендована для науковців, політиків, керівників та спеціалістів
підприємств, науково-педагогічних працівників, аспірантів та студентів
економічних та управлінських спеціальностей.

УДК 338(477)
ББК 65.9 (4укр) - 31

Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького
(протокол № 1 від 30.08.2011 р.)

ISBN 978-966-353-224-0

© ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011
© Колектив авторів, 2011

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПЕРЕХІДНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	6
1.1. Так зване первісне нагромадження капіталу як пролог ринкових перетворень в Україні	6
1.2. Об'єктивна необхідність коригування ринкових перетворень	16
1.3. Трансформація надбудовних елементів і необхідність соціалізації суспільних відносин	36
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 1.....	43
РОЗДІЛ 2. Формування постіндустріального суспільства: глобальні виклики та національні можливості	45
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 2.....	68
РОЗДІЛ 3. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ	71
3.1. Стан інноваційної діяльності в умовах ринкової трансформації економіки.....	71
3.2. Основні шляхи активізації інноваційної діяльності в Україні	86
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 3	98
РОЗДІЛ 4. РЕФОРМУВАННЯ ВІДНОСИН ВЛАСНОСТІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ	101
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 4.....	121
РОЗДІЛ 5. ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ	123
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 5.....	135
РОЗДІЛ 6. СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	138
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 6.....	149

РОЗДІЛ 7. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ В УКРАЇНІ	151
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 7.....	172
РОЗДІЛ 8. РИНКОВІ ПЕРЕТВОРЕННЯ І МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ В УКРАЇНІ	174
8.1. Стан і причини нинішнього сплеску трудової міграції.....	174
8.2. Соціально-економічні наслідки розвитку міжнародної трудоваї міграції для України	187
8.3. Шляхи оптимізації зовнішньої міграційної політики.....	198
ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 8.....	218

ВСТУП

Ринкові перетворення в Україні викликали неоднозначні соціально-економічні наслідки. З одного боку, розширилася незалежність дій, самостійність і свобода суб'єктів господарювання при виборі та здійсненні економічної діяльності; стала індивідуалізованою мотивація ризику і високого кінцевого результату; сформувалася персоніфікована відповідальність за свої рішення, дії та результати роботи; виникла можливість більш гнучко й оперативно адаптувати суспільне виробництво до ситуацій, що постійно змінюються тощо. З іншого боку, ринкові перетворення, як і застерігали окремі українські та зарубіжні вчені, на першому етапі спричинили виникнення кризових явищ у національній економіці, зниження матеріального і культурного рівня життя значної частини населення, виникнення безробіття, істотне послаблення економічної безпеки країни, деіндустріалізацію, соціальну та політичну нестабільність, моральну деградацію, зростання злочинності тощо. Означені негативні наслідки є результатом впливу двох груп факторів: об'єктивних, пов'язаних з недосконалістю, неспроможністю ринкових механізмів господарювання, та суб'єктивних, зумовлених помилками щодо вибору способів, методів, принципів реформування економіки.

Науковий аналіз соціально-економічних наслідків ринкових перетворень в Україні дає суспільству більш повну та об'єктивну уяву щодо ефективності здійснюваних економічних реформ і розширює можливості вчених щодо консультування уряду у пошуку засобів, способів, методів недопущення (нейтралізації, пом'якшення) негативних соціально-економічних наслідків ринкових перетворень. Водночас дане дослідження покликане активізувати вивчення та аналіз соціально-економічних наслідків ринкових перетворень і налагодити постійний взаємний обмін об'єктивною інформацією щодо них (співробітництво у наукових виданнях, участь у наукових конференціях, семінарах тощо). В монографії наголошується, що з метою нейтралізації впливу об'єктивних негативних наслідків ринкових перетворень необхідно систематично здійснювати випереджувальні заходи щодо соціального захисту населення; з метою недопущення суб'єктивних помилок при реформуванні національної економіки необхідно більше радитися з науковою громадськістю країни, не зводити урядові економічні форуми до зібрань одних лише авторів та організаторів ринкових перетворень, які за своїм статусом вимушені перебільшувати позитивні і замовчувати негативні соціально-економічні наслідки реформ.

РОЗДІЛ 7. ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ УКРАЇНИ

Ринкові перетворення в Україні супроводжуються її активним входженням в міжнародні організації, диверсифікацією зовнішньоекономічних партнерів, збільшенням відкритості економіки, активізацією інтеграційних процесів, зміною політики держави щодо втручання в її зовнішню торгівлю і, як наслідок, зміною інструментів її регулювання.

Україна, як і інші країни світу, використовує стандартний набір інструментів регулювання зовнішньої торгівлі, що законодавчо закріплено в Законі України «Про зовнішньоекономічну діяльність», відповідно до якого регулювання зовнішньої торгівлі в Україні здійснюється за допомогою тарифного та нетарифного регулювання [1].

Митно-тарифне регулювання зовнішньої торгівлі є класичним економічним методом регулювання зовнішньоекономічної діяльності, який застосовується в Україні з використанням таких інструментів, як: митного тарифу, класифікації товарів відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, визначення країни походження товару, його митної вартості, а також застосування системи митних пільг та преференцій.

Одним із найвагоміших інструментів митно-тарифної політики є митний тариф, який має повсюдне застосування, охоплюючи, за окремими оцінками, близько 2/3 зовнішньоторговельного обороту розвинених країн, збільшуючи ціну імпортного та/або експортного товару, а також впливає на обсяг і структуру зовнішньої торгівлі [18].

Еволюцію митно-тарифної політики України з моменту становлення держави умовно можна розділити на такі етапи: перший – 1991-1993 рр., другий етап – 1994-1995 рр., третій – 1996-1998 рр.; четвертий – 1999-2004 рр. [6:95-100], п'ятий – з 2005- 2008рр., шостий – з травня 2008 р. і до нашого часу.

Перший етап формування митно-тарифної політики України (1991-1993 рр.) характеризувався зміною пріоритетів, коли головним став контроль за зовнішньоторговельною діяльністю, а не за переміщенням фізичних осіб, як було за централізовано-плановою системи господарювання. Відносно імпорту домінувала преференційна функція, тоді як справляння експортного мита носило суто фіскальну спрямованість. Це було насамперед зумовлено відсутністю загальної концепції трансформування економічної системи з планової моделі до ринкової.

З 1992 р. митно-тарифними засобами обмежувався експорт деяких вітчизняних товарів, виробництво яких є високовитратним, а експортна ціна дешевша, ніж на зарубіжних ринках. Однак, обсяги експорту цих товарів у вартісних показниках не знизились, а навпаки – зростали [10:72].

В Україні до початку 1993 року відносно до ввезених на її територію товарів формально діяв Митний тариф СРСР, затверджений Постановою Ради Міністрів СРСР від 27 квітня 1981 року № 394. Особливістю Митного тарифу було те, що сировина, устаткування та обладнання не оподатковувались імпортом митом, тоді як продукти харчування та товари широкого вжитку попадали під дію мита [6:96].

Слід зазначити, що на першому етапі формування митно-тарифної політики України почався й процес приєднання до системи ГАТТ/СОТ, коли 30 листопада 1993 р. наша держава подала до Секретаріату ГАТТ офіційну заяву.

В Україні правовою основою тарифного регулювання є Закон України «Про Єдиний митний тариф» від 1 березня 1992 р. із подальшими змінами та доповненнями, Митний кодекс України, а також постанови Кабінету Міністрів України стосовно митно-тарифного регулювання та нормативні акти Державної митної служби України.

Прийнятим на початку 1993 р. Єдиним митним тарифом України були запроваджені досить низькі ставки імпорту мита. Такий високий рівень зовнішньої відкритості мав як позитивні, так і негативні наслідки. Серед позитивних можна назвати отримання доступу українськими споживачами до якісних імпортованих товарів, а також усвідомлення українськими виробниками необхідності структурних зрушень в економіці, які б вивели вітчизняні товари на новий рівень конкурентоспроможності. Негативним наслідком було перш за все те, що не завжди імпортована продукція мала високу якість та низькі ціни, а велика частка вітчизняних виробників зазнала збитків у скрутних економічних умовах. З метою коригування економічної ситуації в країні в оперативному порядку приймалися рішення щодо підвищення ставок ввізного мита на продукцію, випуск якої освоювали українські підприємства [16].

На другому етапі митно-тарифної політики України (1994-1995рр.) створюється механізм тарифного регулювання, який був спрямований на отримання податкових надходжень, тобто забезпечення в першу чергу суто фіскальної функції, а далі – на захист національного товаровиробника. Це проявилось у підвищенні середніх ставок мита до 20 % за пільговими ставками, а за повними до – 30 %, у скасуванні пільгового мита при імпортуванні продукції з країн СНД, підвищенні максимальних ставок до 300–350 % (лікєро-горілчані вироби) [6:97].

Третій етап митно-тарифної політики України (1996-1998 рр.) характеризує як протекціоністський. У цей період спостерігалась тенденція підвищення ставок імпорту мита, почалося застосування комбінованого мита, практично було урівняно пільгові ставки з повними, встановлено мінімальну митну вартість, введено попередню сплату імпорту мита. Усі прийняті до 1999 р. та заплановані до прийняття законодавчі акти з регулювання зовнішньоекономічних відносин були направлені на захист вітчизняного виробника та обмеження імпорту товарів, з відповідним збільшенням виробництва вітчизняних товарів. Таким чином, було здійснено коригування дохідної частини Державного бюджету, зменшивши надходження від мита, акцизу та ПДВ при імпорті та збільшивши на цю величину надходження від внутрішніх податків унаслідок стимулювання виробництва вітчизняних товарів [16].

Першим кроком узгодження державної тарифної політики згідно з вимогами СОТ став Указ Президента України від 6 квітня 1996 р. «Про концепцію трансформації митного тарифу України на 1996 – 2005 роки». Відповідно до нього середня ставка тарифу, яка у 1996 р. складала 18,6% (30% на сільськогосподарську продукцію групи 1-24 ТН-ЗЕД та 16,8% на промислові товари), у 2005 р. повинна становити відповідно 8,65 % (10,4% і 6,94%). Подальше виконання угод Уругвайського раунду призведе до зниження тарифів на промислову продукцію до 3% [22].

На четвертому етапі формування митно-тарифної політики України (1999–2004 рр.) відбувалося через вдосконалення системи митно-тарифного регулювання відповідно до вимог міжнародного законодавства. Відбулося створення законодавчої бази для приєднання до Конвенції ГС, при цьому було оптимізовано тарифну номенклатуру за рахунок появи національної деталізації на рівні 9 та 10 знаків опису та кодування товарів. Була досягнута певна передбачуваність у прийнятті рішень щодо зміни ставок ввізного мита. У 1999 р. такі ставки за рішенням Митно-тарифної ради почали прийматися один раз у півроку, а з 2000 р. зміна ставок ввізного мита здійснюється один раз на рік.

Відбулося зниження ставок ввізного мита на значну номенклатуру товарів текстильної промисловості відповідно до зобов'язань України перед ЄС. Були також знижені ставки мита на сировину, але підвищені на готові вироби, які випускаються в Україні.

Характерно, що нарощування в Україні тенденції протекціонізму відбувається паралельно з розвитком тіньового зовнішньоторговельного обороту, контрабанди товарів, що призводить до масового ухилення від сплати мита, митних зборів, акцизу і податку на додану вартість [6:100].

На п'ятому етапі формування митно-тарифної політики України (2005-2008 рр.) відбувається завершення переговорів з найважливішими

країнами-членами СОТ. Найбільш відчутний і важливий прорив в переговорному процесі був досягнутий протягом 2005-2007 рр., коли Україна отримала статус країни з ринковою економікою з боку ЄС та США, була скасована поправка Джексона-Вейніка.

З 2007 р. почалася поступова трансформація Митного тарифу нашої держави. Станом на грудень 2007 р. середньоарифметична ставка ввізного мита в адвалерному еквіваленті по всій товарній номенклатурі Митного тарифу України становила 5,37%, що на 50,7% менше порівняно з аналогічним показником Митного тарифу України у 2004 р. [16].

Шостий етап формування митно-тарифної політики вітчизняної економіки (з травня 2008 р. і до нашого часу) характеризується подальшою лібералізацією зовнішньоторговельного режиму з отриманням членства України в СОТ.

Членство України в СОТ буде супроводжуватись у довгостроковій перспективі проєднанням надбань та певних втрат і складною адаптацією. Від того, як будуть узгоджені методи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності залежить успіх України на світовій арені.

Членство України в СОТ, на нашу думку, забезпечує такі переваги: кращі можливості доступу до світових ринків; збільшення обсягу експорту та зниження тарифних і нетарифних обмежень імпорту; передбачуваність розвитку торгівельно-економічних взаємозв'язків з основними партнерами; застосування антидемпінгових та компенсаційних заходів; введення тимчасових обмежень імпорту та виняткове підвищення ставок мита, у разі виникнення необхідності; підвищення інвестиційної привабливості регіонів України та держави в цілому.

Зокрема, згідно оцінки А.А. Фесина [23], Україна ставши членом СОТ, матиме всі об'єктивні умови для підвищення продовольчого товарообігу сільськогосподарської продукції у найближчі роки з 3 млрд. дол. США до 5–6 млрд. дол. США.

Але поряд з перевагами вступу України до СОТ існують недоліки, з якими зіткнулася наша держава: невідповідність національного законодавства положенням пакета угод Уругвайського раунду 1994 р.; неконкурентоспроможність вітчизняної продукції; зменшення рівня захисту національного товаровиробника; нарощування негативного сальдо торгового балансу, обмеження державної підтримки сільського господарства; неузгодженість методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності; надмірна відкритість ринку.

Негативним для національного виробника стало запровадження до нерозвиненого ринкового середовища та витратної економіки України лібералізаційних принципів і швидких темпів інтегрування до світового співтовариства, що не спричинило, як очікувалося,

підвищення конкурентоспроможності національного виробництва. Вітчизняне виробництво з деформованою структурою, дефіцитність споживчого ринку, старі методи державного управління при встановленні нових ринкових принципів спричинили значні негативні зрушення. Натомість, іноземний виробник, який не стикається з такою кількістю бар'єрів у країні свого базування, мав значно більше конкурентних переваг і, як правило, без зайвих перепон витісняв національного виробника з ринків [20: 236].

Наприклад, для тваринництва наслідки входження до СОТ є негативними у зв'язку з тим, що на територію України у великих кількостях почали ввозити товари, які раніше не ввозилися: субпродукти, жири. Крім того, коли відчувався дефіцит внутрішньої м'ясної продукції, держава відкрила канал для імпорту, що сприяло прискоренню процесу зменшення поголів'я ВРХ і свиней в господарствах України, який спостерігався й раніше. Найбільш проблемними галузями в тваринництві є виробництво свинини і яловичини. Якщо у 2007 р. частка імпорту свинини складала 4 %, то у 2008 році – 50,5 %. В 2008 р. обсяги імпорту свинини в Україну дорівнювали обсягу вітчизняного виробництва, що є досить негативним явищем [7].

Проаналізуємо зміни структури ввізних тарифів України за діапазоном ставок за період з 2001 по 2009 рр. в табл. 7.1.

Як видно з табл. 7.1, структура імпортного митного тарифу характеризується переважанням частки адвалорних ставок, яка впродовж 2001–2005 рр. становила 79,74 %, а на час вступу до СОТ зросла до 98,54 %. За цей же період частка специфічних ставок зменшилася на 14,78 %, а комбінованих – на 4 %.

У структурі чинного впродовж 2001–2005 рр. митного тарифу України найбільше використовувалися ставки у діапазоні 0,01-5, які складали 35,05%. Найменше застосовувалися ставки на рівні міжнародних тарифних піків, тобто вище 15%, і в загальній сумі вони склали лише 6,37%.

Протягом 2005-2007 рр. у структурі митного тарифу України переважали ставки з нульовим діапазоном – 31,11%. Найменше застосовувалися в цей період ставки, що дорівнювали міжнародним тарифним пікам, лише 3,75%.

У 2009 р. проти 2001 р. кількість адвалорних ставок у нульовому діапазоні збільшилась в 2,2 раза, а пікові ставки зменшились в 2,28 раза. Комбіновані ставки відповідно до вимог СОТ були повністю усунені, специфічні ставки зменшились на 14,67%, адвалорні ставки підвищились на 18,66%.

Динаміка структури тарифів України за діапазоном ставок

Таблиця 7.1

Період	Діапазон адвалорних ставок					Специфічна ставка	Комбінована ставка
	0	0,01-5,0	5,1-10,0	10,1-15,0	15,1-20 і вище		
3 04.05.2001 р. по 30.11.2005 р.*	16,39	35,05	15,63	6,3	6,37	16,26	4
3 01.12.2005 р. по 30.12.2007 р.	31,11	30,44	19,15	7,85	3,75	5,96	1,74
3 01.01.2008 р. по 15.05.2008 р.	30,51	30,81	19,39	7,83	3,75	5,94	1,77
3 16.05.2008 р. по 15.01.2009 р.	36,31	29,91	22,72	6,75	2,85	1,48	-
3 16.01.2009 р.	36,43	29,91	22,38	6,89	2,79	1,59	-

Складено за даними Державної митної служби України [25]

Оскільки середньоарифметичні ставки відображають рівень тарифного захисту без урахування їх впливу на товарну структуру імпорту, а середньозважені ставки формуються залежно від зміни його структури, то їх порівняння дозволяє оцінити зміни вагомості тарифного захисту. Порівняння динаміки середньозважених ставок із динамікою середньоарифметичних за період між останніми змінами Митного тарифу на 1 вересня 2005 р. і часом вступу до СОТ свідчить про лібералізацію вітчизняної торгівлі в цілому на 25%, у тому числі торгівлі продукцією сільськогосподарства на 31%, промисловими товарами – на 29% [15:7].

Слід зазначити, що особливо низьким є рівень захисту сільськогосподарських товарів в Україні, де ввізна тарифна ставка зв'язана на рівні 11,2%, що у 1,5–2 рази нижче порівняно з іншими країнами експортерами цих товарів. За даними СОТ, Аргентина зв'язала ставку на рівні 32,6%, Бразилія – 35,5%, Болгарія – 42,4%, Китай – 15,8%, ЄС – 15,1%, Канада – 14,5%. Навіть партнери з СНД – Грузія, Молдова, Киргизстан – мають зв'язану ставку вищу, ніж Україна [21].

Зниження тарифного захисту сільськогосподарських товарів відбудеться не тільки за рахунок збільшення тарифних ліній з нульовими ставками (їх частина становила 9,6% на момент вступу до СОТ і 10% – у складі зв'язаних ставок), а завдяки зменшенню більше ніж у два рази, частки ставок із тарифними піками (відповідно з 44,3

до 21,4%). Адаптації економіки до нових тарифів на сільськогосподарські товари при вступі до СОТ слугуватимуть перехідні періоди, передбачені для 91 тарифної лінії, зокрема для окремих видів м'яса, продуктів переробки овочів і фруктів, алкогольних напоїв.

Складнощі з реалізацією цукру з буряка на зовнішньому ринку та конкуренція з тростинним цукром зумовлюють необхідність більш високого тарифного захисту внутрішнього ринку від імпорту цього продукту. На час вступу до СОТ ввізне мито становило 50%, але не менш ніж 0,3 євро за 1 кг. Крім того, Україна отримала право застосування тарифної квоти на цукор-сирець тростинний, обсяг якої визначатиметься на кожний рік. У межах цієї квоти імпортерний тариф становитиме 2%, поза межами – 50%. Однак ці захисні засоби не вплинуть на зменшення конкуренції на ринку цукру, яка може активізувати реструктуризацію цієї галузі.

У промисловості чинні середньоарифметичні тарифи дещо нижчі за зв'язані, що забезпечує можливість деякого маневру в реалізації митно-тарифної політики. Щодо імпорту тарифні ставки відображають досить високий рівень лібералізації торгівлі в цілому, а стосовно деяких галузей – навіть надто високий. Наприклад, ввізні мита на пасажирські автомобілі знизились з 25% до 10%, що суттєво впливатиме на частку в імпорті цих товарів.

З метою збільшення обсягів інвестиційного імпорту та розвитку промислової кооперації Україна приєдналась до 16 секторальних угод, більшість з яких передбачають нульову ставку тарифу в кінцевому періоді (на сталь, іграшки, деревину, кольорові метали, фармацевтичні препарати, папір, сільськогосподарську техніку, меблі, товари, пов'язані з інформаційними технологіями, наукове обладнання, будівельну техніку, медичне обладнання). На продукцію хімічної промисловості встановлюється ставка в межах 5,5–6,5%, текстиль і одяг – від 0 до 17,5%. Державна підтримка автомобіле-, літако-, суднобудування полягає у звільненні від ввізного мита на матеріали і комплектуючі та застосуванні нульової ставки оподаткування податком на додану вартість [15:8-9].

Однією з основних вимог для вступу України до СОТ було зменшення ставок мита, що поступово імплементуватиметься згідно з розкладом поступок та зобов'язань України, що є невід'ємною частиною Протоколу про вступ України до СОТ. Водночас, у рамках організації є домовленість, згідно з якою країни-члени в разі критичного стану свого платіжного балансу можуть використовувати заходи, що базуються на ціні товару та включають в себе додаткові імпортерні збори, вимоги щодо імпортерних депозитів, а також інші аналогічні торговельні заходи, що впливають на ціни імпортованих

товарів. Так, зважаючи на критичний стан платіжного балансу України Верховною Радою України 4 лютого 2009 р. за № 923-VI прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою», яким була запроваджена тимчасова цільова надбавка до ставок ввізного мита, діючих напередодні набуття чинності цим Законом, у розмірі 13 % митної вартості товарів, що ввозяться на митну територію України в режимі імпорту, крім товарів критичного імпорту [25].

Введення Парламентом подібної надбавки викликало хвилю критики з боку Уряду та країн-імпортерів членів СОТ. Тому згідно з процедурою, Кабінет Міністрів України своєю постановою скасував тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита у розмірі 13 % від митної вартості товарів, запроваджену Законом України від 4 лютого 2009 року № 923-VI «Про внесення змін до деяких законів України з метою поліпшення стану платіжного балансу України у зв'язку із світовою фінансовою кризою» [24].

Але влітку 2009 р. у Верховній Раді було зареєстровано два законопроекти: №4767, що продовжує дію подібних тимчасових надбавок до ставок ввізних мит на строк не менше 12 місяців, і №5033, що теж на 12 місяців поширює 13%-ву надбавку до ввізних мит товарів, але на більший перелік товарів у порівнянні з Постановою Кабінету Міністрів України №230 від 18 березня 2009 р.

У СОТ неодноразово відзначали, що дія 13%-вої надбавки до митного збору порушує вимоги СОТ. Про недоцільність дії такої надбавки заявляли і в Міжнародному валютному фонді, тому 7 вересня 2009 р. втратила чинність норма про стягування 13%-вої надбавки до митного збору при імпорті товарів до України [25].

В Україні з 2008 р. до липня 2011р. вивізне мито використовувалось як важіль оперативного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, передусім для обмеження вивозу важливої для економіки сировини. Вивізне мито в нашій державі використовується стосовно експортних операцій з металобрухтом, живою худобою, шкіряною сировиною, а також насінням окремих олійних культур.

З 1 липня 2011 р. в Україні набув чинності закон "Про внесення змін до Податкового кодексу і про ставки вивізного (експортного) мита на деякі види зернових культур". Згідно нього ввели мита на експорт пшениці на рівні 9%, але не менше 17 євро за тонну; кукурудзи - 12%, але не менше 20 євро за тонну і ячменю - 14%, але не менше 23 євро за тонну [25].

Цей захід для поповнення державного бюджету, на нашу думку, був недостатньо обґрунтованим, оскільки світова практика доводить, що зазначений механізм доцільно використовувати в умовах, коли

країна, яка запровадила експортне мито, є одним з ключових гравців на світовому ринку даного товару, або коли більша частка виробленої в країні продукції, відносно якої запровадили експортне мито, спрямовується за межі країни. Оскільки частка України в світовому експорті пшениці не перевищує 6%, кукурудзи – 3%, ячменю – 21%, то за таких умов світовий ринок, а відповідно і світова ціна, не зазнають змін при наявності чи відсутності експортного мита. Українські виробники, внаслідок запровадження експортного мита, втрачали 200-250 гривень на тонні збіжжя, так як зернотрейдери різко зменшили на нього ціну. Запровадження мит спричинило не лише зменшення зернового експорту з України, через зниження її цінової конкурентоздатності порівняно з дешевшою сировиною з Росії, а й призвело до значного зниження внутрішніх цін на зерно та збитків виробників.

Позитивним для економіки держави є скасування експортних мит на пшеницю та кукурудзу Верховною Радою України 7 жовтня 2011 р.

На конкурентоспроможність продукції українських підприємств також впливає існування практично ніким нерегульованої системи комерційних посередників, через яку рух аграрної продукції відбувається за наступним ланцюгом: аграрне підприємство – посередник – споживач. Через це ціна практично не забезпечує прибутку аграрю і виробництво стає збитковим, а вигоду отримує посередник, тому потрібно на державному рівні регулювати ціни на зерно та обмежити дії посередників, шляхом встановлення коридору цін, меж якого вони мають дотримуватися.

В Україні продовжується перехідний період, пов'язаний з поступовим зниженням імпортних мит за певними правилами, які встановлені для декількох груп товарів, у тому числі для окремих видів м'яса, риби, насіння, алкогольних напоїв, полімерних матеріалів та гуми, металів, меблів, а також продукції машинобудування, зокрема окремих видів транспортних засобів. У цілому це стосується 320 тарифних ліній, що становить близько 3% загальної товарної номенклатури України. Максимальна тривалість перехідних періодів сягає п'яти років до 2013 р., але переважна більшість закінчується у 2010-2011 рр.. Середньозважена ставка режиму найбільшого сприяння має зменшитися з 7% до 5,1% у 2013 р., коли завершується термін дії останнього перехідного періоду. Також на сьогодні продовжується трансформація ставок експортного мита України та з 2011 р. прогноуються певні зміни.

Передбачається щорічне зменшення ставок експортного мита на брухт кольорових металів та напівфабрикатів на 3%, на живу худобу на 5% до кінцевого значення 10% та на шкірсировину на 1% до кінцевого значення 20%. Також у 2012 р. передбачається зменшення ставок експортного мита на насіння льону, соняшнику та ріжю до

значення 10%, а також зменшення ставок на брутто та відходи чорних металів до значення 10 євро у 2014 р. [12:45].

Світова організація торгівлі надала Україні п'ять років перехідного періоду для адаптації окремих норм і положень СОТ. Цей термін – до 2013 року – СОТ запропонувала для виконання зобов'язань у певних сферах, які Україна взяла на себе перед вступом до цієї організації. В адаптаційний період, на нашу думку, для України найбільш прийнятна стратегія інтеграції по загальних питаннях та певних секторах, яка б акцентувала увагу на металургійному, хімічному та аграрному секторах.

Спробою вдосконалити податкове законодавство загалом та механізм справляння митних платежів зокрема стало прийняття Податкового кодексу України. У Податковому кодексі чітко окреслено перелік зовнішньоекономічних операцій, які не підлягають оподаткуванню, зокрема ліквідовано законодавчий конфлікт стосовно оформлення вантажів гуманітарної допомоги. Прописано також норму повного умовного звільнення від оподаткування товарів, які тимчасово ввозяться на територію України. Сьогодні норми Митного кодексу України обмежують перелік таких товарів. Однак, Україна приєдналася до Конвенції про тимчасове ввезення, яка визначає перелік товарів, що можуть ввозитися з умовою звільнення від оподаткування. Прийняття цієї норми у Податковому кодексі усунуло конфлікт між положеннями Митного кодексу, закону про ПДВ і закону про єдиний митний тариф. Також це сприятиме наближенню законодавчих норм України до міжнародних стандартів.

Ще одним аспектом регулювання зовнішньої торгівлі, який потребує вдосконалення, є значний обсяг пільг, передбачених чинним законодавством для окремих територій та галузей промисловості. На сьогодні діє велика кількість законів України, якими надані пільги підприємствам території пріоритетного розвитку, технопаркам та підприємствам за галузевими ознаками (суднобудівна, автомобілебудівна, літакобудівна, космічна, поліграфічна). Особливе занепокоєння викликає ситуація з товарами, що без обкладення податками ввозяться в рамках інвестиційних проектів технопарками. Переліки цих товарів не затверджує Кабінет Міністрів України та в більшості випадків вони не узгоджуються з профільними міністерствами. Зазначене призвело до того, що в Україну почали під виглядом реалізації інвестиційних та інноваційних проектів масово завозити товари, які в достатній кількості виробляються в Україні і на які встановлені високі ставки ввізного мита з метою захисту вітчизняного виробника. Тому порядок надання митних та інших пільг інноваційно-активним підприємствам потребує подальшого вдосконалення як на державному (шляхом внесення змін до

законодавчої бази та створення більш жорстких вимог до інноваційних проектів), так і на місцевому рівнях, під час здійснення митного оформлення високотехнологічного обладнання та інноваційної продукції з метою уникнення безпідставного надання пільг щодо сплати митних податків для реалізації інноваційних проектів [16].

Для покращення системи митно-тарифного регулювання нашої держави, також доцільним було б розширити межі співробітництва між Державною митною службою, Міністерством фінансів та Державною податковою адміністрацією, створивши єдину доступну цим структурам центральну базу даних, яка б містила оперативні дані щодо виконання державного бюджету, зобов'язань платників податків перед державним бюджетом, податкову історію учасників ЗЕД, що уможливить і спростить контроль за сплатою податків та зборів, як при перетині митного кордону, так і всередині країни.

Доцільним для України є використання тарифної ескалації та раціоналізації національного митного тарифу. Слід встановлювати особливо низькі митні ставки на сировину і комплектуючі, які використовуються у пріоритетних галузях національної економіки, орієнтованих на експорт.

Важливим є також здійснення уніфікації національного законодавства, що регламентує митно-тарифне оподаткування, з міжнародними стандартами.

В умовах членства України у СОТ, національні уряди повинні поетапно знижувати ставки митних податків і тим самим спрощувати міжнародну торгівлю, зростає роль нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

ЮНКТАД диференціює інструменти нетарифного регулювання на три групи:

1. Торговельно-політичні заходи, призначені для безпосереднього захисту вітчизняних виробників перед зарубіжною конкуренцією і для підтримки експортерів у експансії на зовнішніх ринках.
 2. Технічні обмеження, що виникають у процесі проведення технічної політики, впровадження вимог щодо норм охорони здоров'я. [11:365].
 3. Проведення фінансових та адміністративних заходів [11:365].
- Класифікація, розроблена в рамках ГАТТ/СОТ, розподіляє всі інструменти, у п'ять груп: участь держави у зовнішньоторговельних операціях; митні та адміністративні формальності; стандартні вимоги щодо охорони здоров'я і техніки безпеки; кількісні та валютні обмеження імпорту та експорту; обмеження, закладені в механізмі платежів.
- Одним з найбільш ефективних напрямів державної підтримки є механізм субсидування та компенсаційних заходів. В Україні

переважно використовується пряме субсидування і найбільша кількість коштів витрачається на розвиток старих галузей, а незначна частина – на розвиток більш ефективних. Основна проблема полягає в тому, що прагнення органів влади вирішити соціальну проблему призводить до надання підприємствам прихованих та явних субсидій за рахунок бюджету. А це є головним бар'єром для розвитку нормальних умов конкуренції. На сьогодні нерівна конкуренція діє практично у всіх галузях економіки. Вирішення проблеми безробіття призводить до підтримки неефективних підприємств. При цьому, на неефективних підприємствах відбувається збільшення відносного рівня витрат через нерівні умови конкуренції, як наслідок, вони позбавляються можливості інвестувати кошти в розвиток виробництва [4:137].

В рамках СОТ застосування субсидій на промислові товари регулюється «Угодою про субсидії і компенсаційні заходи», а на сільськогосподарську продукцію – «Угодою про сільське господарство».

«Угода про субсидії і компенсаційні заходи» ділить їх умовно на три великі групи [2]:

1) дозволені та ті, які не підлягають суперечкам в рамках процедури врегулювання суперечок через відповідні органи СОТ; іноді їх називають групою «зеленого» кошику. До них відносяться: науково-дослідницькі та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР); допомога несприятливим регіонам; сприяння по адаптації підприємств до нових вимог по охороні навколишнього середовища;

2) заборонені – «червоний» кошик, а саме: пов'язані з експортом продукції та з використанням імпортозаміщуючих товарів;

3) незаборонені, але суперечливі субсидії, які можуть спричинити собою прийняття санкцій імпортуючими країнами, в тому числі, у вигляді введення компенсаційних мит, якщо факт нанесення шкоди від надання такої субсидії був встановлений – «жовтий» кошик.

В Україні нині використовуються всі вище перелічені види. Сьогодні субсидії використовуються головним чином для підтримки вугільної, металургійної промисловості та сільського господарства. Однак, окрім субсидій, в Україні також використовується широке коло інших форм державної підтримки, в основному окремих підприємств та регіонів.

Так як Україна вступила до СОТ, то вона повинна виконувати вище названі правила. Але існує й виключення щодо прийняття каральних санкцій відносно допомоги на НДДКР, що здійснюється підприємствами, а також науковими організаціями та вищими навчальними закладами на контрактній основі з підприємствами, за умови, що допомога покриває не більше 75% вартості промислових досліджень або 50% вартості розробок на до конкурентній стадії та за умови, що вона надається виключно на покриття витрат на персонал,

інструменти, обладнання, землю та споруди, що використовуються у НДДКР, на консультаційні та еквівалентні послуги, що використовуються виключно для наукової діяльності, включаючи купівлю наукових, технічних знань, патентів та інші поточні витрати, що пов'язані з дослідницькою діяльністю [4:137].

Слід відмітити, що Світова організація торгівлі реалізує принцип справедливої конкуренції на ринках сільськогосподарської продукції. Відповідно до цього принципу заходи державної підтримки, спрямовані на захист внутрішнього агропродовольчого ринку, мають скорочуватися. Країни, що приєднуються до організації, беруть на себе певні зобов'язання з чотирьох напрямів: щодо державної підтримки сільського господарства; доступу на ринок сільськогосподарських і продовольчих товарів; санітарних і фітосанітарних заходів, експортної конкуренції в торгівлі аграрною продукцією.

Основні заходи державної підтримки сільського господарства згідно «Угоди про сільське господарство» в СОТ поділяються на три скриньки: «зелену», «жовту» та «блакитну». До «зеленої скриньки» відносяться заходи державної підтримки, які зовсім не впливають або впливають мінімально на виробництво і торгівлю. До заходів «зеленої скриньки» включаються: державні програми з інформаційних, дорадчих послуг, науково-дослідні програми, програми боротьби зі шкідниками та захворюваннями, по виведенню нових сортів і порід худоби та ін. Держава має право фінансувати заходи «зеленої скриньки» у будь-якому необхідному обсязі, залежно від можливостей бюджету.

До «жовтої скриньки» належать програми, спрямовані на стимулювання виробництва та підвищення прибутковості через підтримку цін на продукцію, здешевлення вхідних матеріально-технічних ресурсів та ін. Заходи підтримки, які можуть бути віднесені до «жовтої скриньки», підпадають під зобов'язання щодо їх скорочення в країнах учасниках СОТ.

«Блакитна скринька» включає заходи спрямовані на обмеження перевиробництва через фіксовані сільськогосподарські площі, фіксоване поголів'я тощо, і щодо них також немає обмежень фінансування з бюджету [19].

Слід відмітити, що в Угоді про сільське господарство відсутній чіткий перелік заходів «жовтої скриньки». Оцінка «жовтих» програм підтримки здійснюється на основі показника «сукупного (агрегованого) виміру підтримки» (СВП). Угодою про сільське господарство встановлено, що при розрахунку даного показника враховуються: 1) підтримка ринкових цін, що визначається добутком різниці між цінами виробників і довідковими цінами та обсягу продукції; 2) прямі виплати виробникам відповідно до видів

сільськогосподарської продукції, засновані як на різниці цін, так і ті, що не залежать від різниці цін та можуть бути визначені на основі бюджетних витрат; 3) неспецифіковані субсидії, що виплачуються виробникам без прив'язки до виду продукції і визначаються на основі бюджетних витрат [3:19].

Найбільше бюджетних коштів країнами СОТ спрямовується на програми, звільнені від зобов'язань по скороченню, а саме на заходи «зеленої скриньки». Так, в Австралії вони становлять 91% від загальної суми державної підтримки, у США - 77%, в Канаді - 53%. В країнах ЄС заходи «зеленої скриньки» складають 28%, «блакитної» - 31%, «жовтої» - 41%. В Україні 75% від загальної підтримки - це «жовті» програми підтримки, і лише 25% - «зелені», при цьому тільки 5% від фінансування «зелених» програм спрямовується на прямі платежі безпосередньо сільськогосподарським виробникам, а решта - на надання загальних послуг через державні відомства та служби [19]. Отже, в Україні співвідношення заходів «зеленої» та «жовтої» скриньок в порівнянні з розвиненими країнами СОТ зворотне.

Одним з основних результатів переговорів України при вступі до СОТ стосовно внутрішньої підтримки сільського господарства став їх загальний обсяг, який складатиме 9518 млн. грн., в тому числі: - рівень СВП («жовта скринька») становить 3043,4 млн. грн. та не буде підлягати скороченню як це передбачалося раніше; - обсяг програм «зеленої скриньки» становить 2424 млн. грн. і не підлягає обмеженню.

Україною також взято зобов'язання щодо зміни режиму оподаткування сільськогосподарських виробників, яке полягає у відміні нульової ставки ПДВ для українських виробників молока та м'яса при здійсненні поставок молока та м'яса у живій вазі на переробні підприємства та припинення виплати дотацій виробникам молока і м'яса переробними підприємствами [24].

Хоча слід відмітити, що майже всі заходи державної підтримки українського сільського господарства, завдяки яким галузь розвивалася протягом останніх років (зокрема, введення з 2000 р. часткової компенсації сільгоспвиробникам за рахунок держбюджету облікової ставки за користування кредитами; доплати з держбюджету за здачу продукції відповідної якості; списання господарствам державних боргів тощо), належать саме до «жовтої скриньки», тобто найімовірніше підлягатимуть скороченню. Слід зазначити, що лише за рахунок пільгового режиму оподаткування аграрних підприємств України у 2004-2006 рр. забезпечувалося 55,4% сукупної державної підтримки сільського господарства. Обсяги лише пільг із ПДВ майже повністю вичерпують обсяг «жовтої скриньки» [3:20]. Скасування пільгового режиму оподаткування призведе до суттєвого зниження

підтримки аграрних підприємств, погіршення фінансових результатів їхньої діяльності та підвищення цін на м'ясо-молочну продукцію кінцевим споживачам.

Лише 10% агроформувань України застосовують новітні агротехнології світового рівня, а в переважній більшості суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки України на полях і фермах домінують витратні технології - витрати пального на 1 га сільськогосподарських угідь перевищують аналогічні в розвинутих країнах Заходу в 2-3 рази [8].

Таким чином, бюджетна підтримка сільського господарства України потребує суттєвого реформування. Державні витрати в межах «зеленої скриньки» для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної аграрної продукції на зовнішніх ринках доцільно здійснювати в: наукові розробки, зокрема, виведення нових продуктивніших сортів сільськогосподарських культур і порід худоби; використання новітніх агротехнологій; підготовку та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультативне обслуговування; проведення ветеринарних та фітосанітарних заходів; сприяння збуту сільгосппродукції, у тому числі збирання, обробка та поширення ринкової інформації; удосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, складів у портах); заходи по сприянню переходу виробників на світові стандарти.

Слід підкреслити, що у багатьох країнах-членах СОТ активно використовується механізм застосування квоти для захисту внутрішнього ринку. Зокрема, в ЄС введено 87 квот на сільськогосподарську продукцію, Болгарії - 73, США - 54, а в Норвегії - 232 квоти.

На початок 2001 р. Україна прийняла зобов'язання, погоджені з секретаріатом СОТ, про встановлення квоти на ввезення до країни цукру-сирцю обсягом 200 тис. тонн. На імпорт цукру в Україні встановлена 50% ставка, від якої наша держава, на жаль, поки що не може відмовитися. Згідно даних митниці, державою було імпортовано і спожито у 2000 р. близько 321 тис. тонн, а в 2001 р. - 454 тис. тонн цукру. При цьому велика кількість цукру поставляється контрабандним шляхом, зокрема, у сиропях чи іншій цукромісткій продукції [14]. Введення квоти довільної форми на імпорт дешевого тростинного цукру сприяв зменшенню вітчизняними товаровиробниками поставок партій цукру та призвів до зниження ціни на нього, що зумовило ще більше скорочення посівних площ під цукровими буряками.

Потребує вирішення для України, як члена СОТ, також питання необґрунтованого застосування кількісних методів регулювання зовнішньої торгівлі продукцією, про що свідчать, зокрема, проблеми, пов'язані із квотуванням експорту зернових. Протекціоністське торговельне ембарго, що діяло в Україні з жовтня 2006 р., стало

причиною багатьох скандалів та відчутних фінансових втрат для нашої держави. Малі експортні квоти на більшість типів зернової продукції та повна заборона на експорт пшениці призвели до того, що у портах України в тісних сховищах накопичилися величезні запаси зерна. Неприятливі умови зберігання призвели до гниття зернових, тисячі тонн яких довелося скидати у море. Внаслідок цього аграрний ринок України зазнав втрат на суму більше 100 млн. дол [17].

На початку лютого 2007 р. зерновий скандал відбувся в Одесі. Посол США в Україні відвідав одеський порт «Южний», в якому через відсутність на складах належних умов зберігання, зернова продукція втрачала свої товарні кондиції. Зокрема, у зерновому складі ТОВ «Трансінвестсервіс» зберігалось понад 70 тис. тонн ячменю, який компанії-експортери не мали змоги відповідно до підписаних контрактів відправити покупцям, серед яких – Швейцарія, Голландія, США. Через зниження якості 25 тис. тонн пшениці вже не підлягало продажу на зовнішніх ринках. Ще майже 10 тис. тонн хлібних культур було остаточно зіпсовано [5]. Після візиту посла Кабінет Міністрів України збільшив квоти на експорт зерна. Уряд прийняв рішення дозволити трейдерам додатково вивезти за межі країни 600 тис. тонн ячменю, 300 тис. тонн кукурудзи і 228 тис. тонн пшениці [9]. А вже на засіданні 16 травня 2007 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення про скасування квот на експорт пшениці [24].

Хоча введення квот на експорт вітчизняного зерна був спрямований на зміцнення державних запасів, проте він завдав значних збитків сільськогосподарському сектору України та репутації країни як надійного постачальника зернових. Незайняті Україною ніші на зовнішньому ринку перехопили такі конкуренти, як Казахстан і Росія.

Для попередження аналогічних ситуацій у майбутньому доцільно перед застосуванням нетарифних бар'єрів для експорту продукції проводити деталізований аналіз, який би передбачав чітке визначення обсягів продукції для забезпечення потреб внутрішнього ринку з можливістю своєчасної реалізації надлишку на ринках інших країн.

Особливо важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності продукції відіграє її якість. При цьому іде мова не лише про формування національних підходів до нових стандартів якості, але і про розуміння якості в контексті генетично модифікованих культур. Дана проблема тісно пов'язана з суспільною думкою, яка суттєво відрізняється в різних країнах, стосовно споживання тваринницької продукції, виробленої на основі стимуляторів росту. Наприклад, якщо у США та Канаді сільськогосподарську продукцію, вироблену з генетично модифікованих культур, вільно купують на ринку,

то у країнах ЄС висловлюються побоювання щодо її негативного впливу на здоров'я людини, і продаж таких продуктів харчування заборонено. Актуальною проблемою є також встановлення жорстких обмежень на імпорт трансгенної та інших видів продукції, заборонених до ввезення згідно з чинним вітчизняним законодавством. Мають бути чітко розмежовані харчові продукти, що виробляються природним шляхом без застосування хімічної обробки, без змін у генній структурі, без хімічних домішок, які подовжують строк їх зберігання, а також поліпшують смакові якості та зовнішній вигляд, від тих харчових продуктів, при виробництві яких усе це застосовується, так як існують неофіційні дані щодо закупівлі та посіву імпортованого насіння сої, кукурудзи в Україні.

Крім того, дуже гострою для нашої держави є проблема невідповідності вітчизняних стандартів зарубіжним. Так, в ЄС перевіряють 74 норми вмісту антибіотиків у сільськогосподарській продукції, а в Україні – лише 3. Вітчизняні норми вмісту свинцю у молоці і м'ясі у п'ять разів перевищують західноєвропейські. Мікробіологічні показники безпечності українського молока в 3-10 разів перевищують норми ЄС. За підрахунками декана факультету якості, стандартизації та сертифікації НУБІП Євгенії Новожилової на запровадження нових стандартів, Україна повинна витратити 60 млн. доларів США, а загальні збитки від втрати ринків сільськогосподарської продукції становлять на рівні 300 - 400 млн доларів США [7].

Особливу роль в активізації зовнішньоторговельних операцій підприємств України відіграє розвиток ринкової інфраструктури підтримки експорту. У розвинених країнах світу для ведення бізнесу широко застосовується експортне фінансування, яке передбачає залучення, забезпечення і використання фінансових засобів з метою здійснення експортної угоди. Фінансування експорту може проводитись звичайними чи нетрадиційними методами і надається банками, небанківськими організаціями чи державними закладами. Серед звичайних (традиційних) методів виділяють різні форми кредитів, які застосовуються для внутрішньої торгівлі, облікові кредитні лінії із поновлюваним лімітом, аванси під інкасо, купівельні аванси. Основними нетрадиційними методами фінансування зовнішньої торгівлі є зустрічні угоди та лізинг. У фінансуванні експорту виділяють ще факторинг і форфейтинг – особливі форми фінансування, які є різновидами посередницьких операцій і передбачають купівлю грошових вимог експортера до імпортера.

Наступним державним нетарифним регулюванням зовнішньої торгівлі є запровадження антидемпінгових заходів. Уряд країни постійно проводить роботу щодо захисту вітчизняних виробників на внутрішньому ринку від проявів недобросовісної конкуренції та

зростання обсягів імпорту через механізм застосування антидемпінгових та спеціальних заходів щодо імпорту в Україну, керуючись Угодами СОТ.

Протягом останніх років більшість розслідувань (понад 64%) були припинені без запровадження проти української продукції будь-яких обмежень. Станом на січень 2010 р. за результатами розслідувань, порушених проти України у 2008-2009 рр., жоден обмежувальний захід стосовно української продукції не застосовано. Так, з 14 порушених у 2008-2009 рр. розслідувань 5 припинено без запровадження обмежень стосовно української продукції, а решта ще тривають. Розглянемо в табл. 7.2. антидемпінгові та спеціальні розслідування щодо імпорту в Україну товарів.

Як видно з табл. 7.2. у 2009 р. щодо імпорту товарів в Україну проводилось 4 антидемпінгових розслідування та 3 спеціальних, а у 2010 р. лише 2 антидемпінгових та 2 спеціальних розслідування.

Також у 2009 р. було переглянуто 2 антидемпінгових та 1 спеціальний заходи стосовно:

- плит деревноволокнистих мокрого способу виробництва, твердих походженням з Російської Федерації;

- гвинтових компресорів виробництва ЗАТ "Ремеза" походженням з Республіки Білорусь.

- труб сталевих безшовних обсадних і насосно-компресорних.

У 2010 р. були зупинені антидемпінгові заходи стосовно плит деревноволокнистих походженням з Республіки Білорусь та нітрату амонію (аміачної селітри) походженням з Російської Федерації.

Завдяки застосуванню норм СОТ, у червні 2009 р. вдалося припинити дію спеціального мита щодо поставок українського скла до Туреччини. За оцінкою Міністерства економічної торгівлі і розвитку, всі ці заходи забезпечили збереження поставок української продукції на зовнішні ринки обсягом понад 820 млн. дол. США на рік.

На даний час проти української промислової продукції проводяться 12 антидемпінгових та спеціальних розслідування, зокрема щодо сталевих кованих прокатних валків (країна розслідування Росія), гарячекатаного прокату в рулонах (країна розслідування Пакистан та Індонезія), патоки крохмальної та пива солодового (країна розслідування Білорусь), кондитерських виробів (країна розслідування Казахстан), консервних банок для консервування та пляшок (країна розслідування Казахстан), машинобудівного кріплення, активованого вугілля, карамельної продукції (країна розслідування Росія), металопродукції (країни розслідування - Країни Перської Затоки), кондитерських виробів (країна розслідування Молдова).

Таблиця 7.2.

Перелік антидемпінгових та спеціальних розслідувань щодо імпорту в Україну товарів, які проводилися у 2009-2010 рр. [12:44]

Назва заходу	2009 р.	2010 р.
Антидемпінгові розслідування	молочна кислота походженням з КНР	нові гумові шини для легкових автомобілів походженням із Республіки Білорусь
	полотна трикотажні ворсові та полотна махрові походженням з КНР та Республіки Корея	курятину із США і Бразилії.
	шприци походженням з Іспанії, Німеччини, Великобританії, Північної Ірландії та КНР	
	половини та четвертини курей свійських, а також ніжки та їх частини походження з США та Бразилії	
Спеціальні розслідування	хлор рідкий незалежно від країни походження та експорту	імпорт в Україну холодильного та морозильного обладнання незалежно від країни походження та експорту
	листоове скло термічно поліроване неармоване, прозоре, безбарвне товщиною бідьш як 3,5 мм, але не більше 4,5 мм незалежно від країни походження та експорту	листоове скло термічно поліроване неармоване, прозоре, безбарвне товщиною бідьш як 3,5 мм, але не більше 4,5 мм незалежно від країни походження та експорту
	сірники незалежно від країни походження та експорту	

Для стимулювання експорту у розвинених країнах світу широко застосовується страхування експорту, яке здійснюється при посередництві державних та напівдержавних організацій, а також з допомогою гарантій держави. Послуги по державному страхуванню експортних кредитів надаються практично у всіх розвинених країнах, але найбільш активно вони представлені в Швейцарії, Німеччині,

США, Франції, де існують певні інститути, засобами яких керує держава. У США такими операціями займаються Експортно-імпорتنний банк (це державний фінансовий інститут) і Приватна експортна корпорація. У Франції гарантування експортних кредитів здійснюється за підтримки трьох інститутів: Центрального банку Франції, Експортного комерційного банку і певного кола комерційних банків, які підтримуються урядом. У Великобританії фінансуванням і страхуванням експортних угод займається спеціальний відділ Міністерства торгівлі Великобританії.

Оскільки кредитні ресурси в певній мірі є обмеженими доцільно пріоритети стимулювання експорту товарів в Україні визначати шляхом ранжування по важливості стимулювання експорту товарів.

Для ухвалення рішення кредитною установою стосовно виділення кредитних ресурсів для виробництва товару на експорт, доцільно використовувати модель, адаптовану до моделі Колінець Л.Б. [13:138], яку розглянемо у таблиці 7.3.

За даною моделлю, доцільно проводити ранжування товарів, що поставляються на експорт за такими критеріями: ступінь технологічної завершеності товарів, насиченість внутрішнього ринку, фінансовий стан підприємства-експортера, який прагне кредитних ресурсів, важливість підприємства-експортера для свого регіону, пріоритетність товарних груп та присвоювати їм певну оцінку у бальному виразі – від 0 до 10. Отже, виділені кошти для стимулювання експорту за рахунок кредитування необхідно ефективно розподіляти з врахуванням пріоритетності товарів та видів кредитування. Задля стимулювання експортерів в одержанні кредитів, відсоткові ставки слід встановити нижчими від рівня діючих.

До першочергових невідкладних заходів в Україні слід віднести прийняття документу про державну допомогу промисловим та сільськогосподарським підприємствам, в якому будуть зафіксовані всі вимоги угод СОТ, із врахуванням української специфіки.

Основними напрямками застосування нетарифних методів регулювання економіки України є: надання підтримки сільському господарству з врахуванням проведення спеціалістами Міністерства аграрної політики оцінки «ожовтних» програм підтримки на основі показника «сукупного виміру підтримки»; фінансування насамперед програм «зеленої скриньки» через збільшення безкоштовних державних дорадчих та інформаційних послуг для вітчизняних сільськогосподарських виробників, спрямованих на технологічну модернізацію сільського господарства, поліпшення селекційно-генетичної роботи щодо виведення нових порід худоби, нових сортів і гібридів культур; поліпшення якості та безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування; введення обґрунтованого квотування експорту аграрної продукції; стимулювання експорту через страхування при посередництві державних організацій.

Таблиця 7.3.

Моделювання вибору експортних товарів для стимулювання експорту в Україні

Критерії	Товар 1	Товар 2 і т.д.
Ступінь технологічної завершеності товарів: - готовий виріб – 10-7 балів; - напівфабрикат – 6-3 балів; - сировина – 2-0 балів.	КБ	КБ
Насиченість внутрішнього ринку: - надлишок товару – 10-7 балів; - рівновага попиту і пропозиції – 6-3 балів; - дефіцит товару – 2-0 балів.	КБ	КБ
Фінансовий стан підприємства-експортера, який прагне кредитних ресурсів: - високо прибуткове підприємство – 5-0 балів; - підприємство з середніми прибутками – 10-6 балів; - низькорентабельне чи збиткове підприємство – 10-6 балів.	КБ	КБ
Важливість підприємства-експортера для свого регіону: - стратегічне підприємство – 10-7 балів; - середньої важливості – 6-3 балів; - рядове підприємство – 2-0 балів.	КБ	КБ
Пріоритетність товарних груп: - чорні і кольорові метали та вироби з них – 10-9 балів; - машини та устаткування – 8-7 балів; - промислові вироби – 6-5 балів; - продовольчі товари – 4-3 балів; - продукція легкої промисловості – 2 балів; - інші товари – 1-0 балів.	КБ	КБ
Сума балів	КБ	
Ранги пріоритетності товарів для кредитування		

Примітка: КБ – конкретна кількість балів

Українські товаровиробник і споживач більшою мірою потерпають не внаслідок «зіткнення» з іноземним товаровиробником, а через відсутність злагодженої, комплексної системи заходів щодо внутрішнього регулювання, спрямованих на підвищення добробуту нації.

Отже, науково-обґрунтована, виважена та послідовно здійснювана зовнішньоторгова політика держави з використанням заходів митно-тарифного та нетарифного регулювання дозволить успішно реалізувати її стратегію економічного та соціального

розвитку і успішно інтегруватись в світове господарство. Цьому сприятиме не безконтрольна лібералізація зовнішньої торгівлі, що відмічалось в нашій державі, а регульований з боку держави процес відкриття вітчизняного ринку, доповнений цілеспрямованою політикою захисту вітчизняних виробників і споживачів та наближення до світових норм і стандартів.

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 7

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 № 959-ХІІ із змінами і доповненнями – <http://www.portal.rada.gov.ua>
2. Угода про субсидії та компенсаційні заходи // Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів : тексти офіц. док. – К. : «Вимір». Секретаріат міжвідомчої комісії з питань вступу до СОТ, 1998.
3. Амбросов В.Я., Онегіна В.М. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ// Економіка АПК.- №2. – 2009. – с.15-24.
4. Андросова Т.В., Шталь Т.В., Жернова О.В. Стимулювання експорту вітчизняних виробників в умовах СОТ.// Наука й економіка, 2009 р., - № 4 (16), Т. 2- с.135-138.
5. Воронков В. Зерновий конфуз. // <http://www.golos.com>.
6. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
7. Гринюк І. Україна: перший рік у СОТ. // Агросектор. - №3(34) – 2009 р. – <http://journal.agrosector.com.ua/archive/31/482>.
8. Зубець М.В., Саблук П.Т., Тивончук С.О. Інноваційно - випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва // Економіка АПК, 2008, № 12. – с.3-9.
9. Квітка Г. Приборкувач квот Американський посол посприяв експорту зерна. // <http://www.golos.com.ua>
10. Куреда Н.М., Кривоножко С.В., Чернишова О.С. Тенденції розвитку митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. / Н.М. Куреда, С.В. Кривоножко, О.С. Чернишова. // Наука й економіка. – 2009. – №4(16). – С. 68-74.
11. Кутикіна К.М. Класифікація засобів нетарифного регулювання / К.М. Кутикіна // Фінансова система України. – 2010. – №15. – С. 363-369.
12. Кобута І., Жигадлю В., Лужанська Т. Другий рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання

- зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенчіцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.
13. Колінець Л.Б. Аналіз стимулювання експорту в Україні та шляхи його покращення / Л.Б. Колінець // Наукові записки: 36. наукових праць кафедри економічного аналізу Тернопільської академії народного господарства. – 2009. – № 14. – С. 136-139.
 14. Лузан Ю.Я. Україна та світова організація торгівлі. // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 3 – 8.
 15. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України у СОТ// Вісник КНТЕУ. – 2009. – №2. – С.5-12.
 16. Новікова К.І. Митно-тарифне регулювання як інструмент наповнення державного бюджету України / К.І. Новікова // Фінанси. – 2009. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vchetei/2010_2/NV-2010-V2_42.pdf.
 17. Олерчук Р., Паркер Дж. Financial Times: Украинское зерно сбрасывают в море – не хватает квот. // <http://www.gazetasng.ru>
 18. Поумер М. О степени открытости экономики // Проблемы прогнозирования. 2001. – Вып.4. – с.44-46.
 19. Свенчіцькі Марчін. Один рік України в СОТ. К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. - http://brc.undp.org.ua/img/publications/Ukraine_WTO.pdf
 20. Товкун І.М., Товкун Л.В. Застосування методів нетарифного регулювання (стандартизації та сертифікації) в рамках ГАТТ/СОТ (правовий аспект) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.- 2009 р.-с.236-239.
 21. World Tariff Profile 2008.- режим доступу: <http://www.wto.org>
 22. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – 320 с.
 23. Фесин А.А. Розвиток АПК України в контексті Європейського виміру. // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 13 – 17.
 24. <http://me.kmu.gov> . Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
 25. <http://www.customs.gov.ua> - офіційний сайт Державної митної служби України

розвитку і успішно інтегруватись в світове господарство. Цьому сприятиме не безконтрольна лібералізація зовнішньої торгівлі, що відмічалось в нашій державі, а регульований з боку держави процес відкриття вітчизняного ринку, доповнений цілеспрямованою політикою захисту вітчизняних виробників і споживачів та наближення до світових норм і стандартів.

ЛІТЕРАТУРА ДО РОЗДІЛУ 7

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.91 № 959-ХІІ із змінами і доповненнями – <http://www.portal.rada.gov.ua>
2. Угода про субсидії та компенсаційні заходи // Результати Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів : тексти офіц. док. – К. : «Вимір». Секретаріат міжвідомчої комісії з питань вступу до СОТ, 1998.
3. Амбросов В.Я., Онегіна В.М. Забезпечення державної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах членства України в СОТ// Економіка АПК.- №2. – 2009. – с.15-24.
4. Андросова Т.В., Шталь Т.В., Жернова О.В. Стимулювання експорту вітчизняних виробників в умовах СОТ.// Наука й економіка, 2009 р., - № 4 (16), Т. 2- с.135-138.
5. Воронков В. Зерновий конфуз. // <http://www.golos.com>.
6. Гребельник О.П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 696 с.
7. Гринюк І. Україна: перший рік у СОТ. // Агросектор. - №3(34) – 2009 р. – <http://journal.agrosector.com.ua/archive/31/482>.
8. Зубець М.В., Саблук П.Т., Тивончук С.О. Інноваційно - випереджувальна модель якісно нового розвитку агропромислового виробництва // Економіка АПК, 2008, № 12. – с.3-9.
9. Квітка Г. Приборкувач квот Американський посол посприяв експорту зерна. // <http://www.golos.com.ua>
10. Куреда Н.М., Кривоножко С.В., Чернишова О.С. Тенденції розвитку митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. / Н.М. Куреда, С.В. Кривоножко, О.С. Чернишова. // Наука й економіка. – 2009. – №4(16). – С. 68-74.
11. Кутикіна К.М. Класифікація засобів нетарифного регулювання / К.М. Кутикіна // Фінансова система України. – 2010. – №15. – С. 363-369.
12. Кобута І., Жигадло В., Лужанська Т. Другий рік України у СОТ: тенденції у зовнішній торгівлі товарами та аналіз виконання

- зобов'язань/ За ред. Марчіна Свенціцькі. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 80 с.
13. Колінець Л.Б. Аналіз стимулювання експорту в Україні та шляхи його покращення / Л.Б. Колінець // Наукові записки: 36. наукових праць кафебри економічного аналізу Тернопільської академії народного господарства. – 2009. – № 14. – С. 136-139.
 14. Лузан Ю.Я. Україна та світова організація торгівлі. // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 3 – 8.
 15. Мельник Т. Тарифне регулювання у контексті членства України у СОТ// Вісник КНТЕУ. – 2009. – №2. – С.5-12.
 16. Новікова К.І. Митно-тарифне регулювання як інструмент наповнення державного бюджету України / К.І. Новікова // Фінанси. – 2009. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Vchete/2010_2/NV-2010-V2_42.pdf.
 17. Олерчук Р., Паркер Дж. Financial Times: Украинское зерно сбрасывают в море – не хватает квот. // <http://www.gazetasng.ru>
 18. Поумер М. О степени открытости экономики // Проблемы прогнозирования. 2001. – Вып.4. – с.44-46.
 19. Свенціцькі Марчін. Один рік України в СОТ. К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки. - http://brc.undp.org.ua/img/publications/Ukraine_WTO.pdf
 20. Товкун І.М., Товкун Л.В. Застосування методів нетарифного регулювання (стандартизації та сертифікації) в рамках ГАТТ/СОТ (правовий аспект) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки.- 2009 р.-с.236-239.
 21. World Tariff Profile 2008.- режим доступу: <http://www.wto.org>
 22. Філіпенко А.С., Будкін В.С., Гальчинський А.С. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К.: Либідь, 2002. – 320 с.
 23. Фесин А.А. Розвиток АПК України в контексті Європейського виміру. // Економіка АПК. – 2002. – № 9. – С. 13 – 17.
 24. <http://me.kmu.gov> . Офіційний сайт Кабінету Міністрів України
 25. <http://www.customs.gov.ua> - офіційний сайт Державної митної служби України